NAŠE ŘEČ

ROČNÍK XII. ČÍSLO 2.

JOS. ZUBATÝ:

NAMŠITI, NAMŠÍVATI, NÁMECH.

(Ostatek).

6. Na dotvrzení posavadních výkladů přidáme několik slov z jiných jazyků slovanských; nemáme při tom ovšem úmyslu podávati zde úplné dějiny slova *mech* a obraz jeho právě v jazycích slovanských bohatého příbuzenstva na samé půdě slovanské*) ani stopovati je v příbuzných jazycích mimoslovanských (lit. pomn. *musai* ‚plíseň', lat. *muscus,* něm. *Moos* atd.; fr. *mousse* ‚mech', též ‚pěna na pivě' a j. je slovo přejaté z němčiny; jde nám jen o osvětlení některých významů, jež najdeme na českých příslušnících této rodiny. Na př. nalézáme č. slovo *mšina,* pomn. *mšiny,* v pol. *mszyny* jako označení drobných vlakének při tkaní plátna padajících pod stav; rus. *mšína* (též *mošína,* s *o* přeneseným z tvarů jako *moch* = č. *mech)* je mechovité bahniště (srv. svrchu výklad jména *Namšiny)*; srb.ch. *mašina* (m. *mšina* s *a* přeneseným z tvaru *mah)* znamená mech i pazdeří při přádle, *mašák* (slovo, které by v češtině znělo *mšek,* 2. p. *mešku),* znamená drobný mech, pápeří, jemný vous nebo vlásky, pel na ovoci a j.

Zejména zasluhuje povšimnutí, že č. *mšíti* a jeho složeniny s významem ‚ucpávati mechem' (zvl. spáry v dřevěných stěnách nebo v povalovém stropě) nalézáme s týmž významem také v pol-

*) Našli bychom tak v ruštině také jméno rodu Potentilla, *mochna,* jež u nás zavedl Presl a jež vlivem školy vniká i do lidové mluvy. Rus. *mochná* znamená nejen naši mochnu, jejíž druhy mají spodek listů a někdy i lodyhu více nebo méně srstnatou, ale i chuchvalce chlupů a p. Slovo to má vlastně nečeské, ruské *o* místo českého *e* jakožto střídnice tvrdého jeru, jako příd. jm. *bodrý,* jež i s ruským *o* se dostalo od nás i do spisovné slovenštiny a slovinštiny (srv. Jagićův Archiv 16, 400).

hlavně z moravských krajů blízkých území polskému), v ruštině, též v srbo-charvátštině: pol. *mszyć, domszyć, omszyć, pomszyć, umszyć* (ucpati mechem), *zamszyć*, rus. *mšiť, obomšíť, primšíť, promšíť, zamšíť.*

V jazyce srbo-charv. nalézáme sloveso *mašiti* (jako bychom my místo hláskoslovně správného *mšiti* s jerovým *e* říkali *mešiti)* s významem původním, ,mechem ucpávati'; ale zdá se, že toto sloveso je málo rozšířeno, asi proto, že je docela běžné jiné sloveso téhož znění, příbuzné na př. s č. *máchati, máchnouti,* s významem ,hoditi' (v. Berneker, Slav. etym. Wtb. 2, 4). Za to je v slovinštině, která za toto druhé *mašiti* užívá tvaru *máhniti* (s význ. ,máchnouti'), docela běžné sloveso *mašíti,* ale s významem rozšířeným, který již pozbyl významové spojitosti se základním podst. jm. *mâh* (= č. *mech)* a znamená prostě ,cpáti'; ta změna je asi následkem hláskového rozdílu mezi *ch* a *š,* ale působila při ní také okolnost, že slovin. *mah* neznamená jen vlastní mech, jímž se v slovinských krajích v dřevěných stavbách jistě vycpávají spáry jako u nás, ale také všelijaké chmýří, na př. husí prach, jemné chmýří prvních vousů a p. (také srb. *mah* znamená na př. i plíseň, chmýří na těle, ptačí prach, ba i hejno drobných rybiček ve vodě, blh. *m'h* podobně i chmýří na těle, na rostlině). Slovinec patrně necítí etymologické příbuznosti slov *mašiti* a *mah,* toho slovesa užívá o cpaní vším možným a říká na př. *v žep* (do kapsy) *jabolka mašiti* jako *v sebe mašiti* (= hltavě jísti). A s týmž významem užívá i složenin, *omašiti* (obecpati), *podmašiti* (vycpati, na př. sedadlo), *primašiti* (přicpati k něčemu, též trochu ucpati, na př. úl), *zamašiti,* na př. *ušesa* (uši) *si z., z. komu usta* (třebas, jako u nás, i nějakým darem). Nás zajímá především složenina *namašíti* (na př. *n. si žepe,* ,nacpati si kapsy', *n. se* ,nacpati se [jídlem]'), v podstatě totožná s Douchovým *namšiti.* Jsou ovšem mezi oběma slovy rozdíly stejně pochopitelné jako poučné. Obě slova pozbyla u vědomí mluvících spojitosti s představou mechu; ale u nás v středních Čechách úplně isolované *namšiti* stalo se odborným termínem hrnčířského řemesla, kdežto v slovinštině je *namašiti* členem určitě vytvořené slovní skupiny. Isolovanost středočeského slova zbavila je ochrany, již mají na př. v lašském kraji slova jako *domšiť, umšiť* atd. nebo slovin. *namašiti;* a u těch slov slovinských nesmíme přehlížeti, že již počtem slabik určitě se hlásí do mluvnické skupiny sloves 4. tř. Proto zůstala tato slovesa v lidové mluvě moravské i v slovinštině v své třídě; jako na Moravě se štině (a není náhodou, že na půdě české ta slova jsou známa

říká *domším*, říká se i v slovinských krajích *namaším*, ne podle 1. tř. (jako na př. *našijem* u slov. *našíti*) *namašijem* atd.*)

V lužičtině nalézáme také sloveso odpovídající č. *mšíti* atd., i se složeninami; ale významem se vyvinulo směrem jiným, v jakém jsme některá slova příbuzná již také viděli. Hluž. *mošić* znamená ‚třepiti, dělati chmýří, činiti srstnatým'; odtud *mošić so* ‚třepiti se, stávati se drsným'; a tak na př. dok. složeniny *zamošić*, *wumošić*. Je to význam, jejž viděti také na příd. jm. *mošny* (= č. *mešný*) s významy ‚mechovitý, plný mechu, měkký jako mech, srstnatý, drsný' a p.

7. Vedle slovesa *mšíti* (prasl. *m'šiti*) podle 4. tř. bývalo také sloveso podle tř. 3., praslov. tvaru *m'šati*, stč. *mšieti* (nč. zase *mšíti*), které nalézáme nejzřetelněji v polštině a v ruštině: pol. *mszeć*, rus. *mšať* ‚mechovatěti, zarůstati mechem'. Z češtiny známe jen odvozené tvary jmenné, a ty nejsou dosti nepochybně zajištěny. Nejzřetelnější tvarem je podst. jm. *mšadlo*, jehož se ovšem dobíráme jen oklikou, jako jsme se dobrali v § 2 podst. jm. *mšiny* s významem asi ‚mechoviny, mechovitá místa'. U Rožnova je paseka, jíž říkají *Vemšadla* (Kott 4, 618); to je jméno, které zrovna volá po výkladu z výrazu *ve mšadlech*. *Mšadlo* by byla odvozenina předpokládaného slovesa *mšieti (mšíti)*, jež by znamenala místo, kde ‚mší', tvoří se hojně mechu; jak viděti ze jmen jako *bydlo*, *močidlo* (louže, místo, jehož se užívalo k nějakému máčení), *prádlo*, *přádlo*, *ženidlo* a j., netvoří se koncovkou *-dlo* jen jména nástrojů. Polština má také složeniny tohoto slovesa. K složenině *omszeć* ‚obrůsti mechem' patří příd. jm. *omszały* (také s nepůvodním *e omeszały)*, což by po česku znělo *omšelý* (nebo hláskoslovně správněji, bez přehlásky, *omšalý)*; z Ranka má *omšelý* Kott 2, 372 a jistě by se našel i nějaký doklad ze skutečného písemnictví. Z Ot. Mokrého je u Kotta 8, 242 tvar *obemšelý* (o. skála), o němž nedovedeme říci, pochází-li od jednotlivce či vznikl-li někde v mluvě lidové, a totéž platí o tvaru *omešelý* (o. poutníček, J. Jahoda, Náš dědeček; Jahoda žije v Polánkách u Třebechovic na Královéhradecku a čerpá hojně z tamní lidové mluvy). Jiné složeniny jsou *namszeć*, *pomszeć*

*) Douchovy tvary *namšiju*, *namšit*, *namšito* (i *namšívati*) jsou náležité tvary podle 1. tř. Jedinou odchylkou je neurč. zp. *namšiti*, jak píše Doucha. Ale nesmíme zapomínati dvou věcí. Předně, že dvouslabičné infinitivy sloves 1. tř. s kmenem na *-i-* mívaly *i* krátké (*zabiti* atd., Gebauer, Hist. ml. 3, 2, 74), a za druhé, že Doucha jistě neslyšel plného tvaru na *-ti*, nýbrž tvar s koncovkou zkrácenou. Jak vyslovoval hrnčíř, kterého Doucha poslouchal, nevíme; ale víme, že se tvary *zabít*, *napít* atd. vyslovují nestejně, a často tak, že ani zkušený a bedlivý pozorovatel snadně nerozezná, slyšel-li v nich *i* či *í*.

(porůsti mechem); k nim patří též příd. jm. *przymszały* (trochu omšelý).

Ruština má se stejným významem zvratná slovesa 4. tř.: *namšiť-sja, obomšiť-sja* (obrůsti mechem), *promšiť-sja* (prorůsti m.), *zamšiť-sja* (*zarůsti* m.); sloveso *zamšiti se* zná Kott 5, 163 také z Ostravska (střecha došková se brzy *zamší).* Zvratné je také č. *rozemšiti se* u Jungmanna a Kotta, zapsané odněkud z lidové mluvy s významem ‚rozchlupatiti se' (nit se ‚rozemší', patrně když se roztřepí tak, že se nedá lehce navléknouti). To je význam, který snadně pochopíme, uvědomíme-li si podobu roztřepené niti s vlášením jemnějšího mechu; však jsme již viděli, že slovin. a srbské *mah* není jen náš mech, nýbrž i všelijaké chmýří, všelijaké podobné významy má i č. *mšina* a příbuzná slova jiných jazyků slovanských. A proto chápeme, že na př. pol. *pomszyć, zemszyć* může znamenati také ‚rozedříti, rozchlupatiti', na př. kůži na rukavici. A tak nás ani nepřekvapí, objeví-li se nám slovesné jméno *mšení,* o němž jsme mluvili v § 2, s významem docela jiným.

Baar (Sebr. sp. 12, 273) napsal větu »na oknech plno prachu a jiného mšení«; a poslední, patrně v jeho kraji se vyskytující slovo vykládá poznámkou »neúklidu«. Jde asi o všelijaké smetí (vypravuje se tam o nepořádku v bytě osamělého vdovce). Totéž slovo slýchal kol. Ertl doma v Dobříši o nitkách, všelijakých odpadcích látky a podobných věcech, jak se jich natrousí při šití, spravování a jiných podobných domácích pracích. Toto *mšení* vypadá docela jako jméno odvozené od slovesa 4. tř. *mšíti se* — ‚mšení' může býti, co se třepí nebo vytřepilo, jako *třepení* je »to, což třepeno jest, třapce, třásně, ztřepený, zkrájený, zřezaný prým, podolek, fimbria«, anebo »třapec, třapce«, anebo »třápy, cupování, charpie« (Jungmann podle Veleslavína), jako *zdání* je, co se zdá, *snídaní,* co se snídá, *pití,* co se pije, atd. Ale může to býti také jméno od zaniklého slovesa 3. tř. *mšíti* (stč. *mšieti).* Kdybychom měli doklady ze 14. stol., dovedli bychom říci, která z obou možností je bližší pravdě: v tř. 4. by slovo to znělo *mšenie,* v tř. 3. *mšěnie* (čtenáři znalému historické mluvnice bychom nemusili vykládati, že hlásková různost mezi *mšěnie* a *mšadlo* je v plné shodě s Gebaurovým pravidlem stč. přehlásky: *mšě-* před slabikou úzkou *-nie, mša-* před slabikou širokou *-dlo).* Stejně bychom našli pomoc, kdybychom znali slovo *mšení* z některého nářečí československého, které nemá přehlásku *a* v *ě(e):* v slovenštině bychom očekávali v tř. 4. *mšenie,* v tř. 3. *mšanie.* Takových dokladů neznáme; ale známe slovo slovenské, které se zdá pozdější obměnou původního tvaru *mšanie.* A je-li tato

domněnka správná, měli bychom v českých dokladech slova *mšení* rozeznávati tři slova původem různá: 1. *mšení* (stč. *mšenie)* jako odvozeninu slovesa *mšíti* (stč. *mšíti)* ‚ucpávati mechem', 2. *mšení* (stč. *mšěnie)* jako odvozeninu slovesa *mšíti* (stč. *mšieti)* ‚třepiti se', 3. *mšení* (stč. *mšenie)* jako odvozeninu slovesa i samým původem docela různého, *mšíti* (stč. *mšíti,* též pol. *mszyć)* ‚sloužiti mši' (srv. o něm zmínku v poznámce k § 2).

Odvozeninami slovesa 3. třídy jsou asi také slova jako rus. *mšávyj* (mechovitý, mechem zarostlý), *mšánica* (druh mechu, na nějž rády jdou včely), *mšánka* (Sagina procumbens, úrazník položený, drobná bylinka, která způsobem svého vzrůstu a zvláště úzkými, čárkovitými, vstřícnými žlutozelenými lísťky dost se podobá mechu).

8. V knihách popisujících jazykové hlásky a jejich změny bývá ke konci oddíl o *přesmykování,* při němž podle slov Gebaurových »vidíme zřetelně výsledek, any totiž hlásky a někdy i hláskové skupiny v pořádku jiném jsou spojeny, než býti mají« (Hist. ml. 1, 540). Počítávají se sem věci velmi rozličné, jež sotva lze pokládati podle jejich povahy, jejich příčin a postupu za stejnorodé; spokojíme-li se zde jedním jejich způsobem. Nalézáme totiž snad ve všech jazycích slova, v nichž pořádek, v jakém by dvě nebo více souhlásek spolu přímo sousedících měly za sebou následovati, mění se tak, že nepohodlná, anebo v jazyce, o nějž jde, neobvyklá skupina bývá nahrazována skupinou týchž souhlásek v pořádku jiném. Čtenář nejsnáze pochopí, oč jde, z několika příkladů Gebaurových. Praslov. *m'gla* (s měkkým jeřem za *m,* lit. *migla)* zní v češtině původně *mhla,* ale mění se v *mlha, hmla* (a nejčastěji konečně v *mha).* Stč. *inhed* (a *nhed,* jež vzniklo tím, že *i* se pojímalo jako spojka *i)* změnilo se v *ihned, hned.* Sloveso *kvísti* by mělo míti v přít. č. *kvtu* (z praslov. *kv'tą,* s měkkým jeřem), ale zní stč. *ktvu* (později — podle tvaru *kvetl* — *kvetu).* Příklad velmi názorný a pro nás zvláště poučný je tento: praslov. slovo *m'šica* (s tvrdým jerem) zní správně po česku *mšice,* ale v chodském nářečí (s významem poněkud odchylným, o drobném druhu komárů) *šmíce* (Gebauer 549; Hruška, Dial. slovn. chod. 96). Stejnou změnu *šmica, šmic* (o mšicích i o komárech) nalézáme v horní lužičtině, v níž podle Pfuhlova slovníku je dosti značný počet slov počínajících skupinou *šm-,* ale jediné slovo, k tomu cizí, se skupinou *mš- (mša = mše).* To vše nejsou zjevy toho způsobu jako pravidelné změny hláskové, jež bývají hlavním obsahem hláskosloví jazyka, o nějž jde, a nedají se ani vpraviti ve skutečná pravidla; jde o bezděčné nahrazování výkonu, jejž by mluvidla měla provésti, výkonem podob-

ným, ale jim obvyklejším. Je to právě tak, jako když prsty hudebníka, jimž skladatel uložil nějaký zvláště nesnadný a nezvyklý úkol, aniž on sám si toho jest vědom, nahradí to, čeho skladatel si přál, způsobem podobným, ale přece jiným.*) Uvědomí-li si hudebník chybu anebo je-li na ni upozorněn, snad ji napraví, snad prsty vycvičí tak, že se téže chyby po druhé nedopustí, snad jí však přivykne tak, že na konec bez ní hráti nedovede. A tak je tomu i s přesmykováním toho způsobu, o němž zde mluvíme: když po prvé se ozval tvar *šmíce* místo *mšice,* byla to chyba, ale přestala býti chybou, aspoň v kraji, o nějž jde, když zobecněla, když se jí napořád dopouštěli všichni jeho příslušníci.

Také *mš-* je skupina u nás neobvyklá a aspoň v některých případech nesnadná. Nepůsobí obtíží, jsou-li její obě souhlásky od sebe odděleny hranicí slabiky: jednotlivé slabiky jsou v sobě uzavřené výkony mluvidel, jejichž jádrem je samohláska (ať skutečná nebo souhláska zastávající v ní úkol samohlásky), a samým rozčleněním slova v slabiky se mluvení usnadňuje. Nikomu, kdo se mluviti již naučil, nebude působiti obtíží, má-li říci *v tom šátku,* ani *ve Mšeném,* protože vyslovuje *vem-še-ném;* ale hůře je, má-li říci *pan Mšenský,* a má-li říci správně a zřetelně na př. *chudák Mšenský,* musí již vyslovovati *chu-dá-km-šen-ský* se slabikovým *m* asi tak, jako je vyslovujeme v slovech *sedm, osm, Rožmberk,* vyslovujeme-li je způsobem spisovným. A z takových případů asi vznikalo přesmykování, jež bylo původně chybou, anebo chceme-li, přeřeknutím nastávajícím bez vědomí mluvící osoby, ale časem se stalo pravidlem. A vznikalo ovšem také, kde slovo počínající nepohodlnou skupinou stálo na začátku mluveného odstavce řeči.

9. Již Gebauer ukázal v Hist. ml. 1, 613 na několik slov patřících asi do rodiny, jejíž osudy stopujeme na těchto stránkách; v nich místo počáteční skupiny *mch-* vidíme *chm-*. Jsou to slova, v nichž místo základního významu mechu nalézáme význam mechovitého chmýří a pod. Z nich zasluhuje zvláštní pozornosti slovo *chmer* nebo *chmeř,* jež uvádí Jungmann vedle jiných podobných slov s významem »vlášení, lístečky, i prášek na listech atd.«. Známe je ovšem především z Preslova českého pojmenování rostlinného rodu Scleranthus, *chmerek* (Scl. annuus, chm. roční, obyčejný polní plevel, má podle Ottova Slov. n. 22, 725

*) Na př. pianista začátečník, který je zvyklý rozložený terckvartový akord hráti v poloze *d-f-g-h,* je zvláště při rychlejším pohybu nakloněn hráti jej tak, i když si skladatel přeje, aby hrál na př. *d-g-f-h* nebo *f-g-d-h*

»lodyhu . . . pýřitou, na jednom podélném pruhu lysou«), což vypadá jako slovo vzaté z lidové mluvy (lidově zní zejména tvar *chmírek* ve rčení »vše se pěkně poklidilo, nezůstalo tam ani chmírka, t. nic«, u Jungmanna, s určením »Brannae«, patrně z některé české Branné). *Chmer* je slovo, které se velice podobá rus. slovu *mochór*, též *mochorók* = *mochrá* (chuchval chlupů, část takového chuchvalu, též třapce nebo třepení, krátká nitka, visící třapeček a pod.). Č. *chmer*, předpokládáme-li, že tvar ten vznikl přesmyknutím ze *mcher*, doplňuje se s rus. *mochór* na praslov. *m'ch'r'*, z čehož ztrátou a vokalisováním jerů by bylo vzniklo především č. *mcher*, 2. p. *mechra* (jako bylo stč. *čber*, 2. p. *čebra*, *česnek*, 2. p. *česenka* a posud je *švec*, 2. p. *ševce*), rus. *mchor*, 2. p. *mochra;* z toho vyrovnáním hláskových rozdílů pak vzniklo č. *mcher*, 2. p. *mchera* a dále *chmer*, *chmeru* (jako m. staršího *čber*, *čebra* je také již stč. *čber*, *čbera* — *čberu*, dnes *džber*, *džberu*), v ruštině *mochor*, *mochora*.*) Tvar *chmýr*, *chmýří* a p. patrně má příponu podobnou, jakou nalézáme na slovech *měchýř*, *puchýř*, *pryskýř* a na podobných slovech jiných jazyků slovanských (že je v těch slovech *ý*, ne *í* ze staršího *e*, viděti z toho, že se v lidových nářečích vyslovuje *ej*); tato různost přípony by mohla býti již původní, byla by však mohla vzniknouti i vzájemným spodobením slov původně v příponě různých. S hláskou *ý* (*ej*) je také odvozené bezpodmětné sloveso *chmejří* (padá drobný sníh, Kott, Přísp. 3, 101).

Jsou i jiná slova s počátečným *chm-*, která snad také patří svým původem sem; tak zejména *chmorek* (chmýří, též vlásky novorozeněte, Jungmann 1, 2, 807, Kott, Přísp. 3, 591 z Litomyšlska), *chmour* (spadlé, zpráchnivělé jehličí, listí a p. v lese; padající saze, i padající žhavý popel při požáru) a j. Ale jejich minulost nám není dosti jasná, abychom se jimi dále obírali zde.

10. V § 7 jsme naznačili, že v slovenštině je slovo, v němž možno tušiti původní slovenský tvar *mšanie*, odpovídající českému *mšení* = stč. *mšěnie;* ale známe je s počátečními souhláskami přesmyknutými v středoslovenském tvaru *šmanie*, u Bernoláka v záp.-slov. znění *šmání* (v tomto znění přesahuje přes moravské

*) V stč. slovnících je jméno nějaké rostliny *mcheřec* (v. Gebauer, Slovn. 2, 351), které se liší od nč. slova *chmerek* jen tím, že v něm skupina *mch* není ještě přesmyknuta a že má místo nč. zdrobňující přípony *-ek* oblíbenější v starší době příponu *-ec*. Praslovanský tvar by byl *m'ch'r'c'* (s dvěma tvrdými a dvěma měkkými jery); vlastně bychom očekávali sklonění 1. 4. p. *mechřec*, 2 p. *mchercě* (*r*, ne *ř*, jako v slově *stařec*, 2 p. *starcě*), ale odchylný tvar 1. p. si jazyk vyrovnal podle ostatních pádů ve *mcheřec*. Podobně skloňujeme slovo *oddenek*, jehož původní sklonění asi bylo 1. 4. p. *otednek*, 2. p. *otdenka* atd.

hranice na Uherskobrodsko a je zapsáno jako *šmaní* v Bartošově Dialektologii 1, 275, jako *šmání* v jeho Dial. slovníku 428; srv. též u Kotta 7, 859 a u Kálala 684). Zaniknutím základního slovesa a přesmyknutím souhlásek se toto slovo úplně vytrhlo ze souvislosti s rodinou slova *mech* (sloven. *moch, mach)* a následky té isolace se jeví na tvaru i na významu. Stč. *sniedanie* se jen významem poněkud odloučilo od slovesa *sniedati* tím, že přestalo býti přímým jménem slovesného děje a vyjadřuje jeho předmět (ten rozdíl vycítíme dobře, postavíme-li proti sobě podst. jm. *snídaně* a *snídání),* a následek toho vidíme jednak v tom, že zachovalo v 2. slab. krátkou samohlásku, když skutečná slovesná jména 5. tř. vzorů *volati* a *tesati* starší rozdíl kvantity vyrovnala (bývala totiž koncovka *-ánie* u sloves s krátkou, *-anie* u sloves s dlouhou kořennou samohláskou, na př. *volánie,* ale *kázanie),* jednak v tom, že staré jm. střed. r. *sniedanie, snídaní* změnilo sklonění i rod *(snídaně,* někde také *snídaň* ž. r., snad podle jména *večeře).* Sloven. *šmanie* nalézáme napodobením rozličných tvarů jmenných mimo tvar původní v několika obměnách: *šmáň,* podle Kotta a Kálala r. ž. s 2. p. *šmáně; šmáňa,* prý r. ž., ale snad spíše r. stř. jako hromadná jména typu *kvieťa* ‚kvítí', *zrňa,* ‚zrní', *klása* ‚klasy', *svíbä* ‚(svídové) křoví' a p., jež se skloňují způsobem svým, někde také podle vzoru *jahňa; šmanina* r. ž.; tvar *šmanta* (též *šmant),* jejž Kálal také klade sem, snad spíše aspoň původně patří jinam, je přejat z něm. *Schmant* (smetana, ale též rozličné usazeniny), v němž, jak se zdá, vězí vlastně slovanské slovo *smetana* (v. na př. výklad 5. vyd. Weigandova slovníku). Význam slov *šmanie* atd. je již dosti daleko od významů vztahujících se k mechu: může to býti všelijaké smetí, sláma, chrastí, i vysoká tráva nebo plevel a j., a také asi všecko možné, čemu my říkáme v hromadném smysle ‚neřád'.*) Vidí-li česká hospodyně u sousedky třeba někde v koutku kousek provázku nebo něco jiného, co by tam právě nemusilo býti, řekne, že tam mají plno neřádu; stejně se dovede vyjádřiti lesník o všelijakém křoví v pasece, sedlák o metlici nebo i o krásném vlčím máku nebo o chrpách v žitě a o pleveli v bramborách nebo v řípě; a právě tak je pečlivě vypiplané slovenské květince bodlák sebe nádherněji vykvetlý na opuštěném hrobě básníkově ‚šmaninou' (Náš kalendár 1928, 72) a slovenskému sedláku ledajaká zadina a jiné

*) Také na př. slovo *pazdeří* (*pazdeř, pazdero*), jež má význam vlastně toho, co se sdere při předení z nepředeného konopí nebo lnu, tedy toho, co by mohlo býti také ‚mšením', v starší době se objevuje i s významem něčeho naprosto ničemného, čeho ani nelze srovnávati s něčím cenným. Také slova *smetí* užíváme časem v podobném významu.

zbytky od loňska, s kterými musí vystačiti do nových žní, ‚šmáním': »na Vánoce — plné gace; na Velikú noc — najedel sa moc; na Ducha — do pol brucha; na svatého Jána už len dzejakého šmáňa« (Záturecký, Přísloví 10, 788 z Bošiacké doliny; poslední slovo se zde vykládá slovem ‚zberba', co se kde sebere).

Také z ruštiny snad lze uvésti slovo, v němž smíme viděti *šm-* vzniklé přesmyknutím z *mš-*. Mechovité bahniště, jakých v některých krajinách ruských bývá hojně, má rozličná jména, patrně etymologicky příbuzná se slovem ‚mech', na př. *mchovína* (i *mochovína,* s přeneseným odjinud jerovým *o), mšína (mošína), mšáva, mšíšče, mochovíšče;* zde nás zajímají zejména slova *mšar', mšára, mšárina* (s příd. jm. *mšáryj* = zarostlý mechem). Vedle nich nalézáme slovo *šmará (šmára)* s významem zúženým na zelené zbarvení stojaté vody od sladkovodných řas a na žabinec (okřehek, Lemna), pokrývající hladinu zelenými deštičkami lístků; významová příbuznost ruské mšary s ruskou šmarou je zřejmá každému, kdo se dovede vyprostiti z pout přísné botanické systematiky.

11. Přesmykování ovšem není jediná cesta, po které se jazyk dovede zbavovati nepohodlných a nezvyklých souhláskových skupin na začátku slova; skupiny ty v jazycích slovanských často, na př. právě ve skupině slov, jimiž jsme se zde obírali, vznikly ztrátou jerových samohlásek v první slabice. Někdy si jazyk pomůže tak, že se vůbec vzdá slova tak nepohodlného a nahradí je jiným, hodícím se podobností významu. Tak na př. sotva je náhodou, že zrovna ve skupině slov družících se k našemu pojmenování mechu zaniklo tolik slov nesložených, tedy počínajících se nepohodlnou skupinou, nechráněnou právě spojením s předložkou. Někdy jazyk volí za náhradu slovo i zvukem podobné. Slovo *mšice,* jistě praslovanské *(m'šica),* příbuzné se slovem *moucha* (praslov. *mucha),* v lidové mluvě středočeské zaniklo a bývalým mšicím se říká *vši,* slovem, které i zvukem se podobá slovu *mšice* (objevuje-li se toto slovo dnes časem i v mluvě lidové, je to zásluhou školy a novin); snad se někde užívá tak tvaru *všice,* zvukem ještě podobnějšího? Také nahrazování bývalé jerové samohlásky samohláskou plnou, oprávněnou původně jen za jistých okolností, je velmi častou cestou k zrušení nepohodlné skupiny; na předchozích stránkách jsme se setkali s množstvím dokladů podobných, v nichž se namnoze tvary hláskoslovně správnější v době starší anebo v jiném nářečí, v jiném jazyce slovanském objevují vedle tvarů se samohláskou plnou, odjinud přenesenou (na př. stč. *mcha* — nč. *mechu,* č. *mšíti* — jslov. *mašiti* atd.). Novotvary jako sloven. *omša, Omšenie* (pozn. k § 5) také

vznikají nejspíše, kde se jimi pozmění správné tvary jazyku nepohodlné: chápeme, proč si čeština na př. z výrazu *ve Lhenicích* utvořila nový tvar *Elhenice,* ale stejně chápeme, že si z výrazu *ve sklepě* neutvořila tvaru *esklep.* Ale to jsou již věci, které by nás od Douchova ‚namšívání' ještě více zavedly, než jsme se již tak dostali.

JEN ŽÁDNÉ -ÁNÍ!

Odpor, který se v letech sedmdesátých projevil teoreticky proti přílišnému užívání podstatných jmen slovesných na ujmu konkretnějšího a názornějšího vyjadřování slovesného, zvrhl se v letech pozdějších u některých brusičů v jakousi idiosynkrasii proti podstatným jménům tvaru *volání.* Zapomnělo se na vlastní a původní smysl oné reakce, jistě zdravé se stanoviska slohového, a podstatná jména slovesná tvaru *volání* nahrazovala se stůj co stůj třeba zase jinými podstatnými jmény slovesnými, jen když to nebyla zrovna ta nenáviděná *-ání.* Jako všechny reformy prováděné přímou čarou, zabíhalo i toto herodesovské vraždění podst jmen na *-ání* a p. v násilnosti a strojenosti. Přípona *-ba,* která už odumřela světu, byla vzkříšena k novému životu a vyráběna takřka do zásoby nová podst. jména jako *léčba, učba, dělba, držba* a p. Vedle nich, podle návodu, který dal už matiční Brus z r. 1877, největší obliby došlo tvoření náhradných podst. jmen slovesných podle vzoru *chov* (m. chování), *kot* (m. kácení), *lom* (m. lámání) a p., jejichž starožitnost domněle zaručoval zejména RKZ.; při tom se arci zapomínalo, že si už starý jazyk, zachovaný v památkách přesných a nepochybných, vytvořil namnoze mezi oběma druhy těchto podst. jmen slovesných zjevné rozdíly významové.

Dnes už sice mluvnice rehabilitovala podst. jména slovesná tvaru *volání* v mezích, které jim dala praxe jazyková, ale šablona, jednou do spisovné řeči zavedená. ujala se až příliš pevně v knižním jazyce, a tak jsme dosud přes tu chvíli svědky narození některého takového podst. jména tvaru *kot, učba* a p., byť znělo sebe nepřirozeněji a byť ho bylo užito třebas i proti snaze vyjadřovati se raději slovesně než výrazem jmenným. Doklady se najdou v novinách, v denních zprávách i v článcích úvodních, ale také v kritikách, essayích i spisech vědeckých. Z bohaté zásoby dokladů, které jsem nasbíral, uvedu aspoň některé.

Místo zcela běžného slova *vyučování* užívá se již dlouho, zvláště v úřední terminologii, slov *výuka* nebo *učba* (na př. u Wintra,

Život a učení na školách partikulárních na str. 528 a 665; u Šafránka, Za českou osvětou str. 63, 72, 103, 112, 113), ale v příloze »Nár. listů«, věnované Roudnici [27. VI. 1925], jsem četl: »... prof. Rud. Pros, známý propagátor nových cest v *učtbě(!)* kreslení...«. Místo slova *provinění* mívá Winter slovo *provina* (»o jichž provinách v pamětech není nic psáno«, Život, str. 514); W. neříká »bratrská škola *nezahynula* trvale«, nýbrž »někde *záhyn* bratrské školy nebyl trvalý« (str. 71, nebo podobně na str. 29: »byly však *proměn* či *záhynu* škol ještě jiné příčiny«), a dokonce nejen slovo *zanedbávání*, nýbrž i *nedbalost* nahrazuje slovy *zanedba* a *nedba* (na str. 449: »mistři universitní snažili se zanedbu školy předcházeti návrhem...«, na str 603: »... kurníkem se neustále hrozilo za takovou nedbu a nevážnost« a v obsahu: ... nestálost škol 29, nedba o ně 31 ...).

Dříve se říkalo prostě, že se něco někde vyskytuje, teď, že něco má »*výskyt*«. A. Vyskočil v ČMKČ. 1916, 185 napsal »Dvojí *výskyt* této bílé představy vyvolá i dvojí protivu«. J. Zavřel v referátu o Breindlových »Studiích o plasmodiích« (NV. roč. VIII, str. 76) píše jednou: »... jen u Plasmodium bimaculatum *vyskytuje se* také...«, na jiném místě však: »... jeho *výskyt* je však omezen jen na nejmladší stadia...«.

Jiné příklady: »Historický *prozkum* 18. století u nás stále je spíše předmětem zbožných přání než vyplňovaným programem« (J. Dostál, ČČH. XXXIII, seš. 1). »Byl to jakýsi *výchov* obecenstva k šetření veřejného majetku, jenž krásou a užitečností svou prospívá každému. Žel, že tento výchov zdá se pokračovati příliš zvolna...« (Hlídka 1919, str. 353). Podobné slovo je i *oslov* (m. oslovení), které uvedla NŘ. 2, 80 z básní Střížovského. »V tom jméně (t. Terezy Novákové) je obsaženo mnohem více (t. než u Jiráska) bouřné touhy po nejvyšších vrcholech ženských činů a ženského *výzpytu*« (jv., Četba na prázdniny, Čes. slovo 28. VII. 1927). »Nějaký krákoravý hluk jako by vás tu (t. v Perugii) stále znepokojoval. V docela odlehlé, kostrbaté uličce: *krákor* linií, ostrých a páchnoucích stínů, křiklavých barev a železné nevlídnosti« (Zdeněk Kalista, Třetí italská cesta, Lumír 54, str. 7?). Slovo »krákor« samo o sobě jest snad ještě zajímavější než oba krásné případy synestesie: páchnoucí stíny a krákorání linií.

V proslulém svém článku »Tvář se zavřenýma očima« vyjádřil autor (Gamma) takto své rozhořčení: »Všecky ty mravní *provaly*, hniloby, vředy, které zjevily se na hrůzu v našem národním životě...« (České slovo 19. IV. 27). V »Přítomnosti« (II, str. 409) referoval Dr. J. Kabelík v »Anketě o potratech«: »... ale věc je ještě horší. *Zábranou* potratu velmi, velmi často způsobíme daleko

horší zlo dítěti samému...«. Zabraňují-li lékaři potratu, způsobují jistě často zlo samému dítěti, ale činí-li to »zábranou«, zcela jistě způsobují zlo samé naší mateřštině.

Několik novinářských lokálek: »Celkový dojem Klementina bude nejen zcela nový, ale ve své jednotnosti i mnohem vzdušnější a veselejší, než až dosud vždycky býval, k čemuž zcela nepochybně přispěje také nová *výdlažba*« (čch., Lidové noviny 19. IV. 27). Tři titulky z »Národní politiky«: Ženy a *kuřba*. Jak jest tomu se *záborem* tepelského panství? Drzý *přepad* na nádražní poštu (NP., 4. IX. 24). »Přepadení pošty« znělo lokálkáři příliš všedně, proto přišel hned se dvěma novinkami: nestačil mu »přepad«, nýbrž musil být proveden »*na* poštu«. Starším novinářům přepadávaly jen služebné dívky nešťastnou náhodou nebo neopatrností s oken čtvrtého poschodí na dvůr nebo do světlíku. I tu naše noviny pokračují.

»... Dosavadní provisorní připojení na stávající kolej modřanské dráhy při denním *přístavu* až 100 vagonů nebude pro delší dobu udržitelným« (Národní listy, 23. VII. 27). Přístav se stem lodí si dovedu představit, ale přístav sta vagonů? Dosud existovalo slovo »výšin« jen v českém překladu pojmu »anakolut«: výšin z vazby; ve Venkově (17. IX. 25) jsem se však dočetl, že »neznámý zlosyn položil na koleje těžký, dubový pražec, jímž chtěl způsobiti *výšin vlaku*«.

7. března 1924 slavil pan president své 74. narozeniny, podle »Národní politiky« se však narodil: »*K narození pana presidenta* zaslali vřelé gratulační projevy: králové italský a belgický« (NP., 8. III. 24). Měli proč gratulovat, jinde jen »poeta nascitur«, u nás i »praesidens«. Mimochodem připomínám, že se pan president Masaryk v těchto dobách nejen narodil, nýbrž i umřel. »Tribuna«, referujíc o třetím valném sjezdu čsl. národní demokracie, napsala mimo jiné též: »... poslanec dr. K r a m á ř věnoval vřelou *posmrtnou* vzpomínku Masarykovi...«. Škoda, že si toho nevšiml nějaký čipera novinář, byl by měl hezký příspěvek k nějaké nové aféře.

Několik ukázek z kritik a essayí: Josef Hanuš v knize »O pobělohorské protireformaci« napsal na str. 33: »Jediné ona (t. literatura českých exulantů) ... vyzrála v poslední nádherný *dokvět* a dala nám plody ...« Frank Wollman v svém »Srbochorvatském dramatu« vedle jiných perliček má také tyto: »Mnoho zajímavých detailů je v knize Vujićově, vydané ... 1901, *ocenu* toho P. Popović...« (str. 20); »Aug. Šenoy *ocena**) představení r. 1877,

*) *Ocena* je výraz přejatý (arci zbytečně) ze srbochorv. (ocjena). R.

Vienae 1877,649« (str. 100); »*záplet* i *rozplet* v těchto kusech je na jedno brdo« (str. 215; záplet = zápletka; rozplet = rozuzlení); »i *záplet* je podobný« (str. 79); těch »zápletů« je jistě víc než deset (na př. 80, 127 [dvakrát], 136, 152 atd.), jen skromně také tu a tam »zápletka«.

Nemíníme zakazovati tvoření takovýchto slov vůbec; připomínáme jen starou zásadu: ne quid nimis.

J. Brambora.

HŘEBEČSKO — SCHÖNHENGST.

O původu tohoto jména, označujícího krajinu landškrounskou a sousedství, byla domněnka, že má základ v pěstování koní a je původu starého. Vskutku nikoli. Český název jest utvořen podle vísky ležící u Koclířova, daleko od Landškrouna, ale nikoli v době staré; teprve v Popise Palackého (1847) čteme vedle německého jména Schönhengst i české *Ohřebec(?)*, nejspíše tehdy vymyšlené; toto jméno se poté opakuje v úřed. seznamu obcí z r. 1852. Již však r. 1854 v témž seznamu se objeví *Hřebečov*, rovněž tvar nový a nedoložený, obojí pak jméno — i chybné Hřebecov — se odtud udržuje. Bohužel obojí jest utvořeno špatně; proto navrhla Nár. j. severočeská správnější *Hřebeč*, což arci zase není nic jiného nežli přizpůsobený překlad německého Schönhengst.

Rozšíření tohoto jména na širší krajinu jest původu velmi mladého. Ale neodvozuje se po vesničce, jež se neobjevuje dřív než po r. 1620, nýbrž *po vrchu* Sch., jenž ční nad vesnicí a připomíná se po prvé r. 1398 v D. Z. olom. (*Sentehengst;* další tvary jsou Schindhengst, Schinhengst, Scheidhengst, Schadhengst, Šahinšt, Šadhenšt, Šadhyngst); původní forma tedy asi není *Schön-*, nýbrž *Schind-*. Vrch Sch. jest nejvyšší v celém pásmu, jež zde postupuje poledníkovým směrem na pomezí Čech a Moravy a pokračuje i dále, odlučujíc zejména v Čechách končiny landškrounské od západnějších českotřebovských.

Ještě v Sommrově Topografii r. 1837 není ani zdáníčka o tom, že by Schönhengst bylo jméno širší, krajinné. Toto přenesení názvu jediného vrchu, ležícího daleko na jihu, dá se vyložiti jen tak, že někdy později (po r. 1860), snad z potřeby školské, se rozšířilo jméno nejvyšší výšiny *na celou* vysočinu, a ještě později (po roce 1870), když se u Němců objevila z organisačních důvodů potřeba označiti jazykově ostrov landškrounsko-svitavský jednotným jménem, rozšířeno užívané již jméno pohoří (ležícího právě uprostřed tohoto ostrova) na celou krajinu.

Objevuje-li se tedy od těch dob jméno Schönhengst na označení končiny, není jeho původ ani hospodářský, ani starý, nýbrž z doby nejnovější a ze zřetelů národnostní organisace německé. Jest proto radno upustiti též od názvu Hřebečsko. Nahradí jej mnohem líp *Třebovsko* (podle řek), jež docela pěkně zahrnuje obojí pomezí, české i moravské. Profous-Šimák.

POSUDKY A ZPRÁVY.

V. Lesný, *Duch Indie.* Státní nakladatelství v Praze 1927. Str. 171. Za Kč 7.50.

Do sbírky knih pro každého, kterou redakcí K. Velemínského vydává už pátý rok Státní nakladatelství v Praze, napsal známý indolog pražské university V. Lesný velmi půvabnou knížku o Indii, která by mohla býti opravdu vzorem podobným spiskům populárního rázu. Ze záplavy odborné literatury o politických, kulturních i hospodářských poměrech v Indii i z jejích dějin vybírá autor moudře a s rozvahou jen takové věci, které mohou zajímati i české čtenářstvo buď svou exotičností a svérázností, zrcadlící zvláštního ducha indického národa, anebo zase svou aktuálností, jejíž ohlas zalehne časem ze světové žurnalistiky i do našich novin, anebo konečně nějakými vztahy a analogiemi k našim vlastním poměrům. Dotýká se nejzajímavějších momentů indických dějin; líčí současné poměry politické a zvláště národní probouzení Indie podnícené politickou činností Gandhího; popisuje zvláštnosti společenských poměrů a názorů indických, náboženský vývoj Indie od nejstarších dob až k moderním reformnímu hnutí hinduistickému, dotýkaje se při tom poměru buddhismu ke křesťanství, poměru zajímavého i pro nás. Podává ukázky literatury indické, prodlévaje zase se soustředěnou pozorností na př. u indického básníka Rabíndranátha Thákura, známého dobře i u nás, nebo u některých látek indické literatury, jako je povídka o králi Ašókovi a princi Kunálahovi, zpracovaná v české literatuře Zeyerem; zejména pak velmi podrobně a s jemným vkusem rozbírá příbuznost poesie a názorů Březinových s duchem myslitelů a básníků staroindických. Bude jistě velmi málo čtenářů, kteří odloží knihu zklamáni anebo nepotěšeni.

Přispěje k tomu i vypravovatelské umění Lesného, který dovede o všem pověděti právě tolik, kolik je třeba, aby neunavoval, a tak, aby všechno bylo co nejjasnější i čtenáři, který vezme do ruky jeho knihu bez nejmenších informací o jejím předmětě.

Lesný má dobrý a vypěstovaný smysl i pro uměleckou stránku výrazu a jeho kapitoly o Březinovi by byly ke cti i každému z dnešních našich literárních essayistů.

A co se nás zde nejvíce dotýká, Lesný věnoval mnoho zjevné a patrné péče i čistotě svého jazyka. V literární produkci toho rázu, jako je kniha Lesného, našlo by se jistě velmi málo knížek, které by zasloužily i po této stránce takového uznání, jaké je možno vzdáti této knize. Nechceme říci, že je absolutně dokonalá, ani že je načisto bez kazů. Ale je psána velmi pečlivě a celkový dojem čtenáře, který si přečte knihu Lesného, nebude se ani po výtkách snesených v našem referátě jistě lišiti od úsudku, který jsme o knize Lesného zde sumárně vyslovili.

Většina výtek, které máme v peře, týká se chyb, s nimiž se setkáváme i u jiných spisovatelů, zejména takových, kteří se vzdělali na dnešním průměrném jazyce knižním a jejichž jazykový cit, sám v sobě nedost pevně založený, kolísá se často mezi přestřelující snahou po správnosti s jedné a mezi ledabylostí žurnalistické češtiny s druhé strany. Na vrub této snahy, býti korektnější než nejpřísnější korektor, možno přičísti v knize Lesného na př. některé genitivy, jako: nalézá *mocného ohlasu* 94 m. ohlas (n. dochází ohlasu); nebylo ani jednoho muže, ani jedné ženy, kteří by shledávali *nějakého bezpráví* 91 m. nějaké (snad pod tlakem záporného smyslu věty); častěji po záporu, na př.: aby neposkvrnil *kasty* 77 m. kastu; není třeba rušit *toho poměru* 41 m. ten poměr; nenáviděl *Angličanů* 33 m. Angličany (NŘ. 8, 1 n.) a dokonce také: *nesmělo* se promluviti *lidského slova* 21 m. lidské slovo. Stopy brusičských koníčků je vidět ve výrazech: účastníci byli *názoru* 87 m. toho názoru (kde zájmeno *ten* bylo mylně pokládáno za odlesk něm. členu); poddaní měli vliv na *zvolenou* osobu 11 m. na zvolení osoby (jdeť o právo volební, a jen nechuť k podst. jménu slovesnému způsobila asi tuto nepřesnost i věcnou); obchodovali *sklem* 32 m. se sklem. Knižní strojenost je doplňkový instrumentál ve větách: vládnout je *obtížným úkolem* 42 m. obtížný úkol; Thákur je *mistrem* řeči 66, 86 m. mistr (je rozdíl, je-li kdo mistr, či je-li mistrem); dívka musí býti plně *vyspělou* 87 a j. m. vyspělá; knižní strojenost je i výraz *sdíleti s kým co* 72, 73 (na př. sdílela s ním šťastnou samotu lesní, m. žila s ním v samotě, snášela ji s ním a p.).

Chyby opačného rázu jsou, setkáváme-li se (a to častěji) s užitím kondicionálu přít. za minulý, na př. svolení toto dal kongres jen z nutnosti, neboť svárádžistům (autonomistům) *by* v opačném případě *nezbývalo* než . . . 52 a j. m. by bylo nezbý-

valo; perfekta m. futura, na př. poddaným má býti dáno právo útočiště, jestliže se *neprohřešili* 56 m. neprohřeší (častá chyba v našich zákonech, psaných v duchu němčiny); slovesa perfektivního m. iterativa, na př.: dbal toho, aby vdovy nebyly nuceny dáti se *upálit* s mrtvolou mužovou m. upalovat. Téhož rázu jsou dále výrazy: vzpomínky *štěstí* 64 m. na štěstí n. šťastné; nádoby *pro* uschování potravin 83 na uschování, k uschování potravin n. na potraviny; účast *na* správě 42 a j. m. v správě, při správě. Špatně je užito přechodníku ve větě »křesťanství se počíná v Japonsku vzmáhat, *jsouc* dotud jen *trpěno*« 144, jednak proto, že jde o děj časově starší, jednak o smysl adversativní, který užití přechodníku zde vůbec brání (tedy spr.: kdežto dosud, t. j. dříve bylo jen trpěno). Místy vadí čtenáři lépe poučenému slovosled; jsou to jednak případy nesprávného umístění slov nepřízvučných, jednak složitějších přívlastků po předložkách, zvláště na př.: *na navzájem* se potírající sekty 19 m. na sekty . . ., anebo *s krví* potřísněnýma rukama 27 m. s rukama . . .

S formálního hlediska odmítáme dále ještě slova *obezřetný* 20 m. správněji utvořeného a běžnějšího obezřelý, *zastánce* 18 m. obránce (od slovesa *zastávati* by znělo podst. jméno činitelské spíše *zastavatel* jako *přispěvatel* od *přispívati,* ale toho není a není ho ani třeba), *obětavý* 72 m. obětovný, *nepředpojatý* 152 m. nezaujatý (neboť my říkáme, že byl někdo někým zaujat, že ho něco zaujalo, ne předpojalo), *patřičný* 100 m. náležitý, *potěšlivý* 93 m. potěšitelný;*) nové je sloveso *včlánkovati* (Ind se neučinil pánem přírody, nýbrž včlánkoval se do ní) 101 m. včleniti.

Při volbě výrazů mohl se autor ještě více vystříhati výrazů, které zjevně vznikly napodobením slov německých (někdy snad i výrazů z jiných řečí), anebo jichž dnešní nevybíravá čeština užívá ve významu přizpůsobeném neprávem významu podobných slov cizojazyčných. Takové výrazy jsou na př.: *odstraniti* daň, velkou úmrtnost a p. 17, 57, 87 m. zrušiti daň, zmírniti úmrtnost (odstraniti = něco tajně uklíditi, zvl. co je v cestě); *odpomoci* nedostatku 95 m. zbaviti nedostatku (jinak my pomáháme komu z něčeho n. od něčeho); *úzkoprsý* islám 18 m. malicherný, omezený a p.; obchodovati *na svou pěst* 30 m. na vlastní vrub; byl *rozhodně* největší 17 m. najisto, jistě; *dal jsi projíti* času 13 m. propásl, promeškal jsi jej; *výstavba* anglického panství 35 m. utvrzení, upevnění, organisace; *dlužno* uvážiti 43 m. třeba, sluší

---

*) Příd. jména *potěšlivý* užil (ojediněle a z příčin metrických) Čelakovský v Smíš. bás. (1822) 41: »Tedy z krajů našich zas, potěšlivé štěbetky, k cizím břehům hodláte?« Je to rusismus, jakých je u Čel. mnoho. E.

a p.; *otázka* ošacení *nehraje* v Indii tak značné *role* 54 m. ošacení nedělá takových obtíží; *nejzazší* autonomie 56 m. co největší (nejzazší je Čechovi vždycky jen to, co je nejvíce vzadu); obětavá a *nenáročná* družka 72 m. skromná; často nemá ani sebe menšího *obnosu* peněz 93 m. sebe méně peněz; buddhismus *prodělal* značný vývoj 138 m. prošel jím, měl jej už za sebou a p.

Někdy i bez cizího vlivu bývá některého slova českého užito ve významu, který mu nenáleží, anebo tak, že se do souvislosti, v níž ho bylo užito, nehodí. Na př.: kde dlí duše zlých, o tom se více nejstarší hymny nezmiňují, ale přicházejí (ty duše) *zřetelně* do říše jiné 9. m. ale je zjevné, je zřetelně vidět, že... (nejde přece o zřetelný příchod, nýbrž o zjevnost fakta, že...); jiný bůh jest ochráncem řádu a *opět* jiný 9 m. zase (opět = po druhé); císař chtěl jím (založením řádu pro jednoženství) *stvořiti* stmelující prvek 19 m. vytvořiti; málokdy *usedl* na trůn panovník ducha vznešenějšího 21 m. málokdy seděl na trůně; *v nejvnitřnějším* svém *srdci* je přesvědčen 41 m. v samém nitru, jádru, v hloubi svého srdce; štědrý *vůči* šlechtě 13, kde úplně stačí: k šlechtě; to *doznaly* samy úřady 47 m. uznaly, k tomu se přiznaly; *pravidelně* přichází někdo z rodiny 78 (83) m. obyčejně, zpravidla (*pravidelně* by znamenalo u nás v tomto případě jen v pravidelných přestávkách); *obtěžkána* šperky 78 m. obtížena; *odebírá se* do domu 82 m. ubírá se (sloveso *ubírati se* nemá v nové češtině vlastního tvaru dokonavého, jako zase *odebrati se* nemá tvaru nedokonavého, nýbrž obě slovesa se doplňují: *ubíral se — odebral se);* žili *opravdově* mravně 135 m. opravdu, vpravdě.

Výraz *ponětí* boha 78 83 se neshoduje s dnešní praxí spisovnou, která si rozlišila dubleta *ponětí* (nemáš o tom ponětí) a *pojetí* (= koncepce). Psáti *na podkladě,* na př. strana neodvislých budovala na podkladě starého programu Titalova, je zbytečné a v tomto případě i nevhodné uhýbání výrazu *na základě;* výraz *na základě* nelze přece zamítati šmahem, i tam, kde jde o skutečný základ, třeba ve významu abstraktním (na př. na základě zákona), tím méně pak ve výraze, jako je věta zde citovaná, kde jde o metaforické užití výrazu »budovati, stavěti na nějakém základě«. Na podkladě přece nikdo nestaví, na tom leda sedí slepice (ani nový význam, kterého se dostalo slovu podklad vlivem lat. substrát, se sem nehodí). Věta *»ať jakkoli ubohé jest její postavení«* 72 vznikla asi kontaminací dvou vazeb »jakkoli ubohé jest« (která nezní příliš česky) a »ať jest ubohé«; Čech by tu jistě spíše řekl: byť bylo její postavení sebe bídnější, třeba je její postavení praubohé, prabídné a p.

Přejeme knížce Lesného hojného rozšíření a nepochybujeme, že najde mnoho čtenářů. Právě proto jsme upozornili na těch několik odchylek od spisovné praxe, aby i po jazykové stránce byl vliv této vskutku pěkné knížky co možná bezvadný.

Pavel Janota.

Z kanceláře Slovníku jazyka českého. Za druhé pololetí roku 1927 (srov. NŘ. 11, 188) byly pro Slovník rozepsány na lístky tyto knihy a spisy: 1812 *Štěpánek,* Obležení Prahy od Švédů, Nebezpečné sousedství aneb Krejčí Divíšek, Frydolín aneb Cesta do železných hutí (Jan., Pch.); *Palkovič,* Týdenník (Pch.); 1819 *Javůrek,* Rozličná poučování křesťanská na neděle přes celý rok I 1820, II (Pch.); 1820 *Hýbl,* Nešťastná Zuzanka (Pch.); 1826 *Rozličnosti Pražských novin* (Hof.); 1828 *Časopis pro katolické duchovenstvo* I; *Tomsa,* Klaurenovy Povídky VI; *Marie Antonie,* Myrrhový věneček (Hen.); 1838 *Časopis Českého museum* XII; *Zahradník,* Nedělní kázání I, II; *Pichl,* Cervantesovy Novelly (Ře.); *Jan z Hvězdy,* Ballady, romance, pověsti a legendy 1843, Písně a jiné drobné básně 1843, Jarohněv z Hrádku I—III 1843, Mastičkář I, II 1845, Harfenice 1845, Drobné povídky I 1845, II 1847 (Mš.); 1844 *Štulc,* Padesáte bájek (Hz.); 1846 *Pražský posel; Klácel,* Bájky Bidpajovy I (Pol.); 1848 *Zbraslavský Lesage,* Gil Blas I, II; *Kampelík,* Duch ústavy; *Brauner,* O robotě a vykoupení se z roboty; *Doucha,* Kratinké povídky o nakládání se zvířaty (Rej.); 1849 *Tomek,* Děje university Pražské; *Tomíček,* Děje anglické země (Pav.); 1850 *Klicpera,* Poslední prázdniny; *Klácel,* Bájky Bidpajovy II; *Filípek,* Paličové; *Doucha,* Bludičky; *Furch,* Písně a ballady z války uherské (Ho.); 1853 *Štúr,* O národních písních a pověstech plemen slovanských; *Hajniš,* Kopřivy (dopl.), Povídálek, Štěbetálek; *Krolmus,* Příchod slova Páně od Východu na Západ z Jerusalema na Levý Hradec v Čechách; *Rittesberg,* Jaromíra Radimská; *Herm. Jireček,* Novelly; *Doucha,* Schránka dobrého naučení; *Nebeský,* Královdvorský rukopis; 1857 *Krolmus,* Poslední božiště Černoboha (Ča.); 1857 *Koubek,* Sebrané spisy I—III, IV 1859 (Sto); 1863 *Frič-Krasiński,* Iridion; *J. J. Kolár-Goethe,* Faust; *J. V. Jahn,* Růženec; *Pravda,* Malá trpitelka; *Dvorský,* Drahomíra (J. St.); 1871 *Bozděch,* Baron Goertz (dopl. Koš.); 1879 *Čech,* Povídky, arabesky a humoresky II, III 1880, IV 1883 (Mý.); *Herrmann,* 1884 Historie o doktoru Faustovi, 1886 Pražské figurky II, 1888 Drobní lidé I—II, 1883 Z pražských zákoutí, 1891 Manželova přítelkyně, 1898 Otec Kondelík a ženich Vejvara, 1902 Pražské ghetto (Šf.); 1889 *Herben,* Do třetího i čtvrtého pokolení (Hal.).

K excerpování těchto spisů přispěli pp.: *V. Čapek* (Ča.), ředitel cukrovaru v. v. v Čelákovicích, 11.518 lístky; *J. Haller* (Hal.), profesor reál. gymn. v Ústí n. L., 22.975 l.; *Dr. A. Hendrych* (Hen.), profesor v Hranicích na Mor., 6.388 l.; *J. Hofman* (Hof.), prof. gymn. v Praze, 9.956 l.; *A. Holas* (Ho.), ředitel gymn. v. v. v Brně, 12.193 l.; *J. Honza* (Hz.), prof. v. v. v Praze,

1.374 l.; † *J. Jankovský* (Jan.), prof. gymn. v Žižkově, 5.000 l.; *A. Košťál* (Koš.), říd. učitel v. v. na Žižkově, 567 l.; *F. Maštera* (Mš.), asist. drah v. v. v Třebíči, 12.398 l.; *dr. V. Mostecký* (Mý.), prof. gymn. v Jindřichově Hradci, 12.193 l.; *J. Pavlík* (Pav.), prof. v. v. v Praze, 9.990 l.; *F. Pich* (Pch.), gymn. ředitel v. v. na Smíchově, 4.729 l.; *F. Poledne* (Pol.), prof. gymn. v Náchodě, 15.047 l.; *V. Rejman* (Rej.), řed. škol v. v. v Železnici, 4.620 l.; *B. Řezáč* (Ře.), prof. gymn. v N. Bydžově, 15.492 l.; *J. Starý* (J. St.), odb. učitel v Petřkovicích na Hlučínsku, 6.816 l.; *F. Stocký* (Sto.), taj. Akad. domu v Praze, 16.710 l.; *J. Šťuřík* (Šť.), učitel v Polešovicích na Mor., 14.038 l.

Úhrnem přibylo od 1. září do 31. prosince 1927 lístků *180.559,* za celý rok 1927 tedy *320.410.*

DROBNOSTI.

DOSLATI (F. D.). Tohoto výrazu se užívá v dnešním poštovnictví v případech, kdy se zásilka posílá za adresátem, který změnil svou adresu a požádal poštu, aby zásilky jemu určené posílala za ním na novou adresu. Sloveso je utvořeno nově a nebylo by jistě vzniklo, kdyby se naše terminologie úřední nedělaly překládáním termínů německých. Protože byla v něm. názvosloví poštovním slova *nachsenden (nachgesendet), Nachsendung (Nachsendungsgebühr),* musilo býti i v češtině sloveso *-sláti* s nějakou předložkou, a tak připadli na složeninu *doslati* (na rozdíl od *poslati)* s dalšími odvozeninami *doslání, doselné* atd. Předložka *do-* ovšem nevyjadřuje výkon, o nějž jde (poslati za kým), nýbrž jen o poslání dokonané, k cíli dovedené; doslána je vlastně každá zásilka, která se dostane až do rukou adresáta, tedy ovšem i ta, která musí běhat za ním. Zdá se, že při užití předložky *do-* v tomto poštovním termínu působila asociace s výrazem *dodatečně* poslati, z něhož pak uděláno jedno slovo *doslati.* A konec konců slovo špatné to není, a vytvořila-li poštovní praxe z potřeby rozdíl mezi *zaslati (poslati)* a *doslati,* není jí to možno míti za zlé. Francouzi, kteří arci nemyslí německy jako Čechové, užívají výrazů *réexpédition* (= opětné poslání) a *faire suivre* (= poslati za kým).

CHCI (V. L.). Původ koncovky 1. os. jedn. *vidím, umím, prosím, dělám, sázím* vedle *nesu, minu, beru* a p. vykládá se zpravidla působením analogie. Od původu byla tato koncovka *-m* jen u pěti sloves, t. j. *jsem, dám, vím, jím, (j)mám.* Sloveso *volati* mělo na př. v čase přít. tvary shodné se slovesem *dáti (voláš — dáš, volá — dá, voláme — dáme* atd.), ale v 1. os. jednotné byly tvary různé, *volaji — dám;* protože se však říkalo *dáme, dáte, dá, dáš, dám* a právě tak *voláme, voláte, volá, voláš,* je nasnadě, že se i v 1. os. začalo říkati bezděky *volám* (místo *volaji),* jako *dám.* Když pak byly v jazyce tvary

volám, voláš, volá, voláme atd., když bylo od pradávna sloveso *vím* (pův *viem), víš, ví, víme, víte* atd., pochopíme zase snadno, že se také řada *umíš, umí, umíme, umíte, vidíš, vidí, vidíme, vidíte* doplnila tvarem přizpůsobeným těmto shodným řadám, *umím (umiem)* a *vidím*. Že toto působení analogie bylo podporováno i jinými okolnostmi, na př. že se novotvarem *vidím* vyhnul jazyk staršímu tvaru *vizu*, v němž jediném se proti ostatním osobám měnila kmenová souhláska (*vizu*, lecu, višu; prošu, hozu a p.), že se novotvarý *volám, umím (umiem)* hodily lépe k ostatním osobám než původní tvary *volaju, uměju*, je velmi pravděpodobné, protože příčiny změn jazykových nebývají vždycky tak jednoduché, jak se dříve myslívalo. Tato změna 1. osoby u slovesných vzorů, o něž jde, nedála se arci najednou, nýbrž postupně, a také všecka slovesa sem náležející nepodlehla přímému vlivu oněch pěti sloves shora uvedených, nýbrž jejich vlivu byla vydána zajisté nejdříve slovesa jim nějak (na př. významem) nejbližší a od nich se pak zase za podobných podmínek šířily nové tvary k slovesům jiným. Jako byly podmínky, které působení a šíření analogie podporovaly, tak byly okolnosti, které ji brzdily. Je pravda, že na př. sloves podle vzoru *volám* bylo mnohem víc než ojedinělé sloveso *dám;* ale v jazyce neváží vždycky p o č e t slov jisté skupiny, nýbrž velmi často a víc působí č a s t o s t v užívání některého tvaru. Slova a tvary, jichž se v řeči často užívá, mají mnohem větší vytrvalost a sílu než výrazy řidší. Protože se sloves *dám, dáš* atd., *mám, máš* atd. užívá v životě velmi často, jistě častěji než kteréhokoli slovesa jiného, pochopíme snadno, proč se jiná slovesa přizpůsobovala j e j i c h vzoru a ne tato slovesa vzoru sloves jiných. Jak působí častost užívání na vytrvalost tvaru, viděti dobře na př. na 3. os. množ. slovesa *dáti*, která si zachovala až do konce sedmnáctého století tvar *dadí* a teprve v této době podlehla vlivu sloves jiných a změnila se v *dají*. Že na ostatní slovesa, jako *volám* a pod., působilo sloveso *dám* jen svou p r v n í osobou *(dám)*, a nikoli také svou třetí osobou *(dadí)*, dá se též snadno pochopiti; vymykáť se tvar *dadí* příliš z podobnosti tvarů ostatních. Častost, která způsobila, že se tvar *dám* tak rozšířil, byla zase naopak v jednotlivých případech příčinou, že jeho vliv neprorazil. Tak na př. sloveso *chtíti* udrželo si přese všecko působení analogie ostatních sloves svůj tvar původní *chcu*, nč. *chci* (v Čechách i na Slovensku), právě proto, že častým užíváním byl tento tvar příliš hluboko vryt v paměť jazykovou. Z téže příčiny se udržel na př. v nářečích moravských tvar *vizu* (č. vidím), není-li to ovšem tvar novou analogií obnovený, jako je *hážu* (č. *házím*, stč. *házěju)*, v srbochrv. tvar *mogu* (ač ostatní slovesa mají *-em, pečem)* atd. Síla odporu, jejž časté užívání některého tvaru klade účinkům analogie (i jiných změn), je ovšem individuálně rozličný; je-li mor. *vizu* tvar původní, je jistě zvláštní úkaz, že naopak analogii neodolalo sloveso tak časté jako *jsem*, které mívá v nář. moravských tvar (já) *su*. Jazykověda, vysvětlujíc rozmanité změny v jazyce, musí míti všecky tyto činitele, rušivé i konservující, na zřeteli; o jejich síle ovšem nemůže souditi

absolutně, nýbrž jen podle jejich výsledků. Udržel-li se u slovesa viděti rozkaz. způsob *viz,* tak odchylný od ostatních tvarů téhož slovesa a působící mimo to obtíže i změnou souhlásky *d* — *z* (kdežto jeho složeniny *záviděti, nenáviděti* si vyvinuly analogií podle ostatních forem tvar *záviď, nenáviď),* byla jistě příčina v častém užívání imperativu *viz;* zmizel-li však v jazyce obecném rozk. způsob *viz* vůbec z užívání (rozk. způsob k slovesu *viděti* zní *podívej se, hleď, koukej* a p.), je to jistě svědectví, že nechuť k tvaru měnícímu kmenovou souhlásku byla asi mocnější než jeho resistenční schopnost, založená na častém užívání.

K SMRTI ODSOUDITI (11, 217). K článku, v němž jsme v posledním sešitě min. ročníku obhajovali tento a podobné jiné výrazy proti nařčení z germanismu, připojil (28. pros. 1927) v Lid. novinách, v nichž toto nařčení právě vyšlo, redaktor P. Váša několik poznámek. Uznává důkaz, že tyto výrazy jsou dobré a správně české, za přesvědčivý, ale dodává: »Přece však myslím, že leckde by bylo potřebí zkoumání zevrubnějšího a snad i statistického. Nestačí tuším nalézti doklad odsouditi k smrti vedle dokladu odsouditi na smrt, nýbrž musilo by se zároveň vyšetřiti, který výraz je starší, který mladší, který je častější a kterého užívají spisovatelé lepší nebo právničtí a tak dále. Připomínám, že se ovšem říká na smrt odsouditi, i k smrti odsouditi, ale jenom na smrt vydati, na smrt dáti, na smrt jíti, na smrt vésti, a zdá se mi, že výraz na smrt odsouditi je názornější, určitější než k smrti.« Aby slovům Vášovým nebylo špatně rozuměno (viz Več. Čes. slova z 29. pros.), budiž nám dovoleno připojiti k nim ještě několik slov vlastních. Vášova poznámka by mohla především vzbuditi domněnku, že obrana výrazu *odsouditi k smrti* byla založena jen na uvedeném stč. dokladu tohoto rčení; to by byla domněnka nesprávná. Obrana tohoto a podobných výrazů jiných byla založena na tom, že se nepříčí českému (a slovanskému) užívání předložky *k* (jak to u cizomluvů bývá), že se předložky *k* i *na* ve významu, o nějž jde, často střídají, že výraz *odsouditi koho k čemu* znají i jiné slovanské jazyky a že je v češtině znám už od 15. stol. To samo postačí úplně na vyvrácení tvrzení, že původ této vazby je nutno vykládati vlivem německým. Další šetření, jichž by si přál Váša, mohla by vésti zajisté k zajímavým poznatkům lexikografickým o poměru obou vazeb *(odsouditi na smrt* — *k smrti),* ale pro otázku, kterou jsme řešili v NŘ., neznamenají nic. Neboť i kdyby taková šetření při našich kusých vědomostech o literatuře 14. stol. měla průkaznou cenu, není přece možno rozhodovati o domácím či cizím původu jednoho ze dvou souznačných výrazů ani podle stáří, ani podle častého užívání, ani podle záliby dobrých spisovatelů. Výraz *zdržovati se někde* je mnohem starší než *dlíti kde,* výraz *(míti) podíl na něčem* je dnes mnohem rozšířenější, a to i u dobrých spisovatelů, než *podíl v něčem,* a přece právě oba výrazy, *zdržovati se kde* i *podíl na něčem,* vznikly vlivem německým. Ostatně užívají-li vazby *odsouditi k čemu* i spisovatelé tak dobří a lidoví jako Štítný (odsúditi

je proto k zatracení věčnému Štít. Erb. 143), Chelčický (nechtějte odsuzovati všetečně k zatracení Post. 183b, k smrti súditi t.) a z novějších Bratří (muže k smrti odsouzeného 1. Král. 20, 42), můžeme býti i po té stránce bez starosti. Je jen zajímavé, jak těžko je vykořeniti starobrusičský předsudek, že ze dvou výrazů, v nichž i jemný cit jazykový vidí jen výrazy téže platnosti, musí býti jeden špatný nebo aspoň méně dobrý, a jak se těžko ujímá názor, že mohou býti v jazyce vedle sebe dva souznačné výrazy stejně dobré. E.

MRZÁK (L. M.). Výklad, který o tomto slově podává 8. vyd. Rankova Všeobecného slovníku příručného (v díle česko-německém str. 328), že totiž slovo *mrzák* je obměnou ital. slova *morsiaccha,* je najisto nesprávný, třebas význam slova italského nám není jasný (ital. *morsecchiare, morsicare* znamená pokousati; slovo *morsiaccha* jsme hledali marně). *Mrzák* je slovo téhož kmene, který je v slovese *mrzeti,* v příd. jménech *mrzutý* n. *mrzký* a p., a znamenalo tedy původně člověka lidem nemilého, protivného, obtížného (ten a ne dnešní význam zajisté je i v jediném dokladě stč., jejž uvádí Gebauer v Slov. stč.: chcme-li do nebe, musíš[!] mrzákem býti světa, t. j. světu nemilým, protivným, jakož i v dokladě, který cituje Jungmann z Lomnického: jak je kdo miláčkem, tak může býti mrzáčkem). Při názorech starší doby, které ještě byly daleky našemu cítění humánnímu, byl takovým mrzákem, člověkem rodině, společnosti atd. nemilým a obtížným, zvláště člověk s vážnou vadou tělesnou, na př. chromý, bezruký atd. V tom pojetí se pak význam slova *mrzák* ustálil a stal se dnes významem jediným. Sloveso *mrzeti* samo pak souvisí etymologicky se slovesem *mrznouti;* nepříjemný pocit zimy (mrznutí) byl podnětem, že se slovesný kmen *mrz-* stal označením pro nepříjemný pocit vůbec — podobným způsobem jako u slov *styděti se, stud,* která mají týž základ etymologický jako slova *stydnouti, studený.*

NAPROTI (F. L.). Předložka *naproti* se pojí zpravidla s 3. pádem; *proti,* původně *protiv,* je vlastně přídavné jméno, které znamenalo totéž co *protivný, protilehlý* a pojilo se s 3. pádem, označujícím směr jako příd. jména *přítomný, blízký* atd. *něčemu.* V odchylné ostravské vazbě *naproti Národního domu* není třeba viděti vliv něm. (vlastně franc.) *vis à vis* s 2. pádem, neboť druhý pád při předložce *proti, naproti* se vyskytuje i v řeči lidové, v některých nářečích moravských, kde o vlivu tohoto *vis à vis* není možno mluvit; na př. Bartoš (Dial. slov. mor.) cituje ze Sušilových Písní mor.: »Já ti rožu svíčečku naprotivaj okna«. Vazby předložkové působí leckdy jedna na druhou; protože se říká *vedle nás,* pochopíme snadno, že se i u předložky významem tak blízké jako *naproti* ujala dialekticky táž vazba, *naproti nás.* Také předložka *skrze, skrzevá* mívá v nářečí valašském a lašském při sobě 2. pád (skrzi tej vody).

NOSOVKY (K. N.). Výrok, že »kdybychom dutinu ústní jazykem uzavřeli tak, že by proud vzduchový procházel nosem, dostaly by samohlásky nosové zabarvení«, je klasickým dokladem pokroků v českém mluvnictví. Neboť předně: má-li vzniknouti samohláska s nosovým zabarvením, musí být dutina ústní (i nosní), vlastně vchod do nich *otevřen*, protože při »zavřené« ústní dutině nemůže vzniknout žádná *samohláska;* a za druhé, uzavřít *jazykem* ústní dutinu je výkon, který by měl autor mluvnice fonetikům demonstrovat. Dutina ústní se zavře jazykem jen ve vzácných případech, na př. když člověka píchne do jazyka včela a jazyk opuchne; ale v takových případech obyčejně přestává vůbec všecka artikulace, protože hrozí articulus mortis. Autor mluvnice si spletl dvojí maličkost: samohlásky se souhláskami a jazyk s čípkem. A takovýmhle nesmyslům se učí studenti na středních školách s nejvyšším a odborným schválením. — O ostatních dotazech postupně.

ÚSEK (F. D.) je výraz odborný, jímž se v geometrii označuje část přímky (nekonečné) omezená dvěma body atd. Podle německého *Abschnitt* snad slovo to vzniklo, ale za germanismus je pokládati bylo by nesprávné, protože má základ v mezinárodním názvosloví geometrickém, tak jako slova *úsečka, průsečík, protínati, výseč* a p., v nichž se zračí táž představa sečení nebo tětí jako v slovech *segment, abscissa, secans* atd. Že se pak odborné názvy, matematické i jiné, přenášejí i na představy obecné, toho jsme svědky velmi často (kruh četby, vývojová čára, zorný úhel, ohnisko atd.). Proto by bylo nespravedlivé pohoršovati se nad tím, mluví-li se na př. o *úseku trati* (m. o její části), o *úseku řeči* atd. Že koketování takovými termíny odbornými bývá někdy protivné, je ovšem pravda.

ZBYTEČNÝ GENITIV (F. N.). Zbytečnost, jako důvod sám o sobě postačující k tomu, abychom se některému výrazu vyhýbali, uvádívali starší brusiči v takových případech, kde nacházeli v jazyce dva výrazy téže platnosti. Protože podle jejich mylného domnění může míti jazyk k vyjádření jedné jisté věci jen jeden správný výraz, zamítali duplikát, nemohli-li mu nic podstatného vyčítat (na př. že je to germanismus a p.), aspoň jako výraz zbytečný. O tom jsme vykládali v NŘ. nejednou (na př. 4, 56 a j.). Ale takových »zbytečností« (často ovšem jen na pohled a pro pozorovatele povrchního) je v každém jazyce bez počtu a spisovatelé jazyka znalí vědí, k čemu jsou dobré. Vznikají někdy, abychom mluvili k věci, tím, že jeden způsob vyjadřování z jazyka počíná mizeti (zastarává) a druhý vstupuje na jeho místo. Tak píšeme dnes na př. *chváliti* (po staru) i *chválit* (po novotě) a za správný pokládáme tvar ten i onen, třebaže se jeden z nich může zdát někomu zbytečný. Tak je tomu také s genitivem po záporu. Říkávalo se »nemám *knih*«, časem se v takových výrazech začíná užívati akusativu (jako po kladném slovese) a říká se »nemám *knihy*«. Záporový genitiv tedy ustu-

puje akusativu, ale tento proces není v jazyce spisovném dosud skončen a jeho výsledky nejsou ve všech případech stejně usazeny, takže se na př. výrazy »nemám *knih*« i »nemám *knihy*« vyskytují v spisovném jazyce vedle sebe. I o té věci jsme v NŘ. psali velmi často a ukazovali jsme, v kterých případech se spisovná řeč záporového genitivu už vzdala (na př. nemám *nic*) a v kterých se záporový genitiv dosud udržuje buď jako tvar jediné správný a živý (nebylo tam *živé duše*) anebo aspoň stejně správný (ne-li dosud správnější) vedle akusativu. Tyto výklady jsou shrnuty nyní v posledním (9.) vydání mluvnice Gebaurovy-Ertlovy II, § 738, 2, na niž pro ukrácení tohoto výkladu odkazujeme. Případ, v němž se i v dnešním jazyce (rozumí se, spisovném) genitiv záporový u dobrých spisovatelů dosti často zachovává, je, když je podst. jméno předmětové v čísle množném. Čítáváme tedy dosud »nemám *knih*«, třebaže se vedle toho už často psává »nemám *knihy*«. Co je správné? Obé je správné. Spisovatel, který je založen konservativněji, který se snaží odlišiti (ať už z důvodu jakéhokoliv) svůj sloh od prosté řeči hovorové, napíše spíše »nemám *knih*«, jiný spisovatel, který nemiluje archaismů a vyjadřuje se rád demokraticky a p., dá přednost akusativu. Z toho je už také vidět, že i kdyby zbytečnost skutečně byla závadou a důvodem k odsouzení některého výrazu (jako že není), nebylo by možno říci, že jeden z obou výrazů, o nichž se stala právě zmínka, je nesprávný. Poučení, jehož se vám dostalo o větě »na dobírku ani na úvěr *pomůcek* neposíláme« v tom smyslu, že je tu genitiv »zbytečný« a že tu má býti akusativ »*pomůcky*«, jakož i odůvodnění, že sloveso *posílati* je přechodné a že přechodným zůstává i v záporu (na př. »posílám *něco* — neposílám *nic*«), je založeno na zjevném nepochopení výkladu, který byl podán v NŘ. 9, 219. Ten se však netýkal genitivu záporového u podst. jmen v čísle množném, nýbrž toliko genitivu zájmena *nic;* je-li sloveso přechodné (*mám* něco), má při sobě akusativ *nic* i v tvaru záporném (*mám* něco — *nemám* nic), je-li však nepřechodné, s vazbou genitivní, na př. »dosáhnouti *něčeho*«, musí arci býti genitiv i při jeho tvaru záporném, na př. »nedosáhnouti *ničeho*«. Ale na jiné předměty toto pravidlo prostě rozšiřovati není možno; sice by se pak za nesprávnost musilo pokládati, napíše-li kdo na př. »nemá *groše*«, protože »míti« je sloveso přechodné. To by bylo ovšem absurdní, protože jinak než »nemá *groše*« nikdo neřekne ani nenapíše.

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.